

Creus, ics i altres contradiccions

Antoni Tàpies

Allò oposat és útil. De les coses contràries neix la més bella harmonia. Tot prové de la discòrdia. El món és a la vegada múltiple i un.

Heràclit

Malgrat que aquest pot semblar un tema artístic molt particular, les imatges de la creu i del encreuaments, de les línies i plans oposats, de les interseccions de forces contràries, etc., en nombroses cultures es consideren una representació simbòlica fonamental del món. Són imatges que resumeixen problemes filosòfics universals molt profunds i complexos, com les anàlisis de l'ésser i les visions de la realitat última; i en ells es troben involucrades concepcions que pertanyen tant al camp de la ciència com al de la saviesa mística, tant de l'ètica (i fins de la política) com de l'estètica, tant de pobles llunyans com de la nostra tradició.

Aquesta representació del món ja es valorava fa gairebé cinc mil anys. Però amb les noves teories sobre la dialèctica (tant en l'evolució del pensament, com en la Història, com de la mateixa Natura), amb els moderns coneixements dels processos imaginatius en la psicologia profunda i potser, molt especialment, amb la divulgació d'aquelles dades recents de la física i de la cosmologia que ara es consideren pròximes a moltes

creences en el camp de l'espiritualitat, no és estrany que molt pensadors i artistes avui hi parin més atenció.

Concretament en l'art del segle XX pensem sinó en el protagonisme que ha tingut la imatge dels encreuaments en tendències tan importants com el cubisme i la pintura abstracta, en l'obra de Mondrian, dels suprematistes russos, de Malevitx, de Lissitzky, etc., o en els moviments dadà i surrealista, en la pintura de Paul Klee i en molts signes de Joan Miró, o en l'obra més recent d'un Pollock, d'un Hartley, d'un Franz Kline, d'alguns minimalistes, o en els encara més pròxims Beuys, Rainer, Kounellis... I no parlem de tots els artistes que han il·lustrat la creu cristiana, com Matisse, Rouault, Manessier, etc. Jo mateix ja fa mig segle que m'entossudeixo a convertir els encreuaments en una part essencial del meu treball i fins he adoptat la creu com a inicial del meu nom i gairebé com a distintiu de la meua obra.

Alguns estudiosos del simbolisme afegeixen de seguida que s'ha de distingir entre els encreuaments i les crucifixions, per tal de separar millor aquell simbolisme general del més particular que té en el cristianisme. Però la força evocadora i l'impacte psíquic que produeix el crucifix pot ser igualment un símbol universal que va més enllà del mateix cristianisme. La història de Jesús nascut d'una verge té, en efecte, molts paral·lels mitològics i el ritu de la seva mort en la creu i de la inhumació i resurrecció s'assembla moltíssim a la mort i resurrecció dels déus de la fertilitat del món antic, com Atis i Osiris, o a tots els ritus de la fertilitat del sòl. No cal ficar-se massa en les elucubracions que puguin fer-nos els simbolistes per entendre que la contemplació d'un home nu clavat a una creu, amb el sexe indefens, agonitzant, ens porta als límits més misteriosos de la nostra condició: l'amor i la mort, Eros i Tànatos, i que ni tant sols el crucifix ha de ser propietat exclusiva dels cristians.

S'equivocaria qui interpretés això com a una crítica negativa al cristianisme. Al contrari, també podríem considerar un mèrit dels cristians haver sabut treure partit d'aquella colpidora imatge universal que remou tantes coses en el nostre inconscient. Més endavant insistiré en aquest plantejament.

Les fonts que es refereixen al símbol específic de la creu, amb totes les variacions i analogies que comporta, són molt nombroses. Es podria formar una biblioteca consagrada a aquest símbol reunint llibres que van des dels estudis de cultes antics –del primitiu xamanisme, de la tradició egípcia, mesopotàmica, persa, etc. – fins als més moderns tractats de simbologia, passant per tot el repertori del mateix cristianisme o pels vells manuals de màgia i d'alquímia. Les abundants imatges que ens mostra la història de l'art també en són testimonis. Aquest interès per la creu és conseqüència de la gran varietat de significats, sovint parcials i aparentment diferents, que se li han donat: creus (i també ics) com a coordenades de l'espai, com a imatge de l'inconegut, com a símbol del misteri, com a senyal d'un territori, com a marca per sacralitzar diferents llocs, objectes, persones o fragments del cos, com a estímul per inspirar sentiments místics, per recordar la mort i, concretament, la mort de Crist, com a expressió d'un concepte paradoxal com a signe matemàtic, per esborrar una altra imatge, per manifestar un desacord, per negar quelcom. També cal referir-se als símbols que es deriven de certs conjunts de creus, dels teixits, de les xarxes, etc.

Tanmateix és la interpretació metafísica del nostre símbol la que millor ens aproxima al model del món que representa i des de la

qual es poden deduir i ordenar totes aquelles altres aproximacions parcials que he dit. Val la pena d'estendre-s'hi una mica. Un dels grans historiadors i intèrprets del tema, René Guenon, diu que el signe de la creu representa de forma molt clara la comunió perfecta de la totalitat dels estats de l'ésser i per això totes les doctrines tradicionals l'han adoptat com a símbol de l'Home Universal. Potser, doncs, ja és hora que comencem a parlar tant de la creu (el signe representant) com d'allò que representa: el coneixement o la visió del món que la va originar. En el fons la creu vol ser una veritable estructura de l'univers. En aquest sentit, tant o més que d'un símbol, s'ha de parlar de descripció d'una "realitat humana" molt generalitzada. Mircea Eliade l'anomenava "geografia mítica", i explicava que aquesta visió de la realitat començà a aparèixer en les cultures que creien en la concepció de les tres regions còsmiques –Cel, Terra, Infern– amb un centre en el seu punt d'intersecció. Un centre on, ja en les èpoques més arcaïques –dels Vedes, del Pròxim Orient, de l'Orient Mitjà, etcètera–, apareix el símbol de "l'arbre còsmic", les arrels del qual s'enfonsen a l'infern i les branques toquen el cel, formant una creu amb el pla de la terra. Aquesta imatge fins es considera l'origen de la idea cristiana que, assimilant-la a aquell arbre, també situa la creu en el centre del món, amb tot un conjunt d'altres símbols que se'n deriven: el símbol de comunicació entre el cel i la terra, el de l'escala, el de l'ascensió, el del retorn al paradís, etcètera.

Antoni Tàpies, "Creus, ics i altres contradiccions", *L'art i els seus llocs* (Madrid: Ediciones Siruela, 1999).

Obra: Antoni Tàpies, *Creu de paper de diari*, 1946-1947.